

JAROSŁAW ROMINKIEWICZ

ORCID: 0000-0002-2999-8455

Uniwersytet Wrocławski
jaroslaw.rominkiewicz@uwr.edu.pl

139 nowela Justyniana I

Wstęp

Justynian I nie wprowadził żadnych zmian co do zakresu podmiotowego kazirodztwa (*incestum*)¹. Małżeństwa dalej nie mogli zawierać krewni w linii prostej oraz krewni w linii bocznej do trzeciego stopnia włącznie².

Osoby, z którymi z powodu bliskiego pokrewieństwa i powinowactwa zakazane było *iustum matrimonium*, wymienione zostały między innymi w konstytucji zamieszczonej w *Codex repetitae praelectionis* z 534 roku (C. 5,4,17)³:

Nemini liceat contrahere matrimonium cum filia nepte pronepte, itemque matre avia proavia et ex latere amita ac matertera, sorore sororis filia et ex ea nepte, praeterea fratris filia et ex ea nepte, itemque ex adfinibus privigna noverca nuru socru ceterisque, quae iure antiquo prohibentur: a quibus cunctos volumus abstinere.

---

¹ Szerzej na temat *incestum* w prawie rzymskim zob. J. Misztal-Konecka, *Incestum w prawie rzymskim*, Lublin 2007.

² Szerzej na ten temat *ibidem*, s. 43–73.

³ Cytowany tekst jest zmodyfikowaną wersją piątego rozdziału edyktu Dioklecjana z 295 roku, dotyczącego małżeństw kazirodczych. Edykt ten został umieszczony w siódmej księdze *Kodeksu Gregoriańskiego*, w tytule *De maleficiis et manicheis*, skąd autor *Mosaicarum et Romanarum legum collatio* przeniósł jego treść do swego dzieła (Coll. 6,4,1–6). Polski przekład tego edyktu w: *Zbiór prawa Mojżeszowego i rzymskiego*, przeł. A. Dębiński, Lublin 2011, s. 96–101. Szerzej na temat tego edyktu zob. R. Astolfi, *Studi sul matrimonio nel diritto Romano postclassico e giustiniano*, Milano 2012, s. 117–119; T.A.J. McGinn, *Diocletian on Bigamy and Incest*, [w:] *Estudos em Homenagem a Luiz Fabiano Corrêa*, red. S. Corrêa Fattori et al., Sao Paulo 2014, s. 367–393, *passim*; J. Rominkiewicz, *Nowele Justyniana I i Justyna II przeciw kazirodczym małżeństwom w Mezopotamii, Osroenie i Eufratezji*, Wrocław 2019, s. 59–65, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/103697> (dostęp: 17 października 2019).

Nikomiu nie wolno zawierać małżeństwa z córką, wnuczką, prawnuczką, podobnie z matką, babką, prababką, w linii bocznej z siostrą ojca, siostrą matki, córką lub wnuczką siostry, córką lub wnuczką brata. Pośród krewnych ze strony małżonka: z teściową, macochą, pasierbicą, synową oraz pozostałymi krewnymi, z którymi prawo zabrania wstępować w związek małżeński; pragniemy, aby wszyscy powstrzymali się od tego rodzaju związków⁴.

W latach 535–536 Justynian opublikował w języku greckim⁵ trzy ustawy dotyczące incestum. Pierwszą była wydana w 535 roku nowela 12 (Περὶ ἀθεμιτογαμίῳν — *O niedozwolonych małżeństwach*). Była ona *lex generalis*, jeśli idzie o przestępstwo kazirodztwa w prawie justyniańskim. W ustawie tej cesarz określił nowe sankcje z tytułu *incestum*⁶.

Określenie kolejności wydania dwóch następnych ustaw nie jest możliwe, gdyż źródła milczą na ten temat. Wydano je prawdopodobnie między 535 a 536 rokiem⁷. Nowela 154 (Περὶ τῶν ἐν Ὀσρονηῖ ἀθεμίτως συναλλαττόντων — *O tych, którzy zawierają w sposób niedozwolony małżeństwa w Osroenie*)⁸ była *lex specialis* skierowaną do mieszkańców prowincji Mezopotamii i Osroeny, głównie wyznawców zaratusztrianizmu⁹, wśród których rozpowszechnione były małżeństwa między rodzicami i dziećmi, a także między rodzeństwem¹⁰.

Trzecia z ustaw dotyczących kazirodztwa, nowela 139 (Συγχώρησις ποινῆς περὶ τῶν ἀθεμίτων γάμων — *Zwolnienie od kary za nielegalne małżeństwa*), była aktem łaski wobec mieszkańców wsi Sindys oraz Żydów z miasta Tyru i ona właśnie będzie przedmiotem niniejszego opracowania¹¹.

⁴ Przekład autora.

⁵ Od 535 roku greka stała się językiem ustawodawstwa bizantyńskiego ze względu na fakt, że łacina była w tym okresie językiem znanym jedynie elitom (por. W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2018, s. 94).

⁶ Szerzej zob. S. Puliatti, *Ricerche sulle novelle di Giustino II. La legislazione imperiale da Giustiniano I a Giustino II*, cz. 2. *Problemi di diritto privato e di legislazione e politica religiosa*, Milano 1991, s. 14–32; *idem*, *Incesti crimina. Regime giuridico da Augusto a Giustiniano*, Milano 2001, s. 203–213; E. Franciosi, *Il regime delle nozze incestuose nelle Novelle giustiniane*, [w:] *Estudios en Homenaje al Profesor Juan Iglesias*, t. 2, Madrid 1988, s. 734–740; D. Masini, *Il diritto penale nelle Novelle di Giustiniano* (2008) [Ph.D. thesis], http://paduaresearch.cab.unipd.it/749/1/tesi_dottorato_Daniela_Masini.pdf (dostęp: 15 marca 2019), s. 47–60.

⁷ Tak F.A. Biener, *Geschichte der Novellen Justinians*, Berlin 1824, s. 534. Wynika to głównie z datacji innych nowel adresowanych w tym czasie do Florusa (na temat tej postaci zob. przyp. 25), będącego zarządcą prywatnego majątku cesarskiego (na temat tego urzędu zob. przyp. 27).

⁸ Nowela ta powstała z całą pewnością po wydaniu noweli 12, gdyż Justynian, wymieniając nowe sankcje przewidziane w noweli 154, pisze wyraźnie, że dotyczyć one będą jedynie tych, którzy złamali niedawno wydane prawo, mając na myśli nowelę 12. Data wydania noweli 12, czyli 15 maja 535 roku, stanowi zatem *terminus post quem* dla noweli 154.

⁹ Na temat tej religii zob. M. Boyce, *A History of Zoroastrianism*, t. 1. *The Early Period*, Leiden 1975; t. 2. *Under the Achemeniens*, Leiden 1982; M. Stausberg, *Die Religion Zaratustras. Geschichte-Gegenwart-Rituale*, Stuttgart 2002–2004; K. Jakubiak, *Religia Iranu*, [w:] *Religie starożytnego Bliskiego Wschodu*, red. K. Pilarczyk, J. Drabina, Kraków 2008, s. 313–356.

¹⁰ Szerzej na temat tej noweli zob. J. Rominkiewicz, *op. cit.*, s. 81–89.

¹¹ Na temat tej noweli zob. J. Gaudemet, *Iustum matrimonium*, „Revue internationale des droits de l’antiquité” 2, 1949, s. 360; A.M. Rabello, *Giustiniano, Ebrei e Samaritani alla luce delle fonti* *Prawo* 328, 2019

Nowela 139. Tekst i przekład

ΣΥΓΧΩΡΗΣΙΣ ΠΟΙΝΗΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΘΕΜΙΤΩΝ ΓΑΜΩΝ

Ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν Αὐτοκράτωρ Καίσαρ Φλάβιος Ἰουστινιανὸς Φλώρω <κόμητι τῶν θείων περιβάτων>.

<Προοίμιον.> Ἀνήγαγεν ἡμῖν ἡ σὴ ἐνδοξότης τοὺς ἀπὸ Σινδύος τῆς κώμης καὶ τοὺς Ἑβραίους τῆς <τῶν> Τυρίων γάμους ἀθεμίτους συμβάλλοντας ὑπὸ τὴν θείαν ἡμῶν γενέσθαι διάταξιν, καὶ οὐδὲ τὴν τετάρτην μοῖραν τῆς αὐτῶν διδόναι περιουσίας κατὰ τὰ περὶ τούτου προστεταγμένα, ἤδη δὲ καὶ τινες ἐξ αὐτῶν τρίτης ἡλικίας καθεστάναι καὶ παίδων εἶναι πατέρας, καὶ διὰ τοῦτο μετὰ δακρύων ἰκετεῦσαι μὴ ἂν ἀναγκασθῆναι νῦν ἀποπέμψαι τὰς γαμετάς, ἀλλὰ καὶ ἔχειν αὐτάς καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν γενομένους ἢ γενησομένους παῖδας διαδόχους αὐτῶν καθεστάναι, καὶ μηδεμίαν αὐτοὺς ἐντεῦθεν εὐλαβεῖσθαι ποινήν.

1. Θεσπίζομεν τοίνυν ὑπὲρ τῆς τοιαύτης συγχωρήσεως αὐτοὺς δοῦναι ἀνὰ δέκα λίτρας χρυσοῦ διὰ τὰς ἔμπροσθεν εἰρημένας αἰτίας, αὐτοῖς δὲ καὶ μόνον συγχωρηθῆναι καὶ τὴν μείζονα ποινήν, καὶ ἔχειν αὐτοὺς καὶ τὰς συνοικούσας καὶ τοὺς ἐκεῖθεν τεχθέντας τε καὶ τεχθησομένους ὡς εἰκὸς αὐτοῖς εἶναι καὶ διαδόχους· οὐκ εἰς παράδειγμα ἐτέρων τοῦτο παρ' ἡμῶν θεσπισθέν, ἀλλ' εἰδότος ἐτέρου αἰτήσῃ, πρὸς τῷ μηδενὸς τυγχάνειν τῶν αἰτουμένων τὴν τε οὐσίαν ἀποβαλεῖ καὶ πρὸς γε τὰς εἰς τὸ σῶμα ποινὰς ὑποστάς ἐξορίαν οἰκήσει διηκεῖ. οὐδεὶς δὲ παρενοχλήσει τοὺς παρ' ἡμῶν ἀξιοθέντας ἰδικῆς φιλοτιμίας οὐδὲ γυνάικας αὐτῶν ἢ παῖδας ὄντας ἢ ἐσομένους ἢ περιουσίας, οὔτε ἐκ ψήφου τοῦ σοῦ δικαστηρίου οὔτε καθ' ἕτερον οἰονδήποτε τρόπον.

<Ἐπίλογος> Ἡ τοίνυν σὴ ἐνδοξότης τὰ παραστάντα ἡμῖν καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου δηλούμενα πραγματικῶς τύπου δύναμιν ἔχοντος καὶ ἰδικῆς ἡμῶν φιλοτιμίας ἔργῳ καὶ πέρατι παραδοῦναι σπευσάτω¹².

Zwolnienie od kary za nielegalne małżeństwa

W imię Pana Jezusa Chrystusa¹³, naszego Boga, Imperator Cesarz Flawiusz Justynian do Florusa, zarządcy prywatnego majątku cesarskiego.

Wstęp

Wasza dostojność powiadomiła nas, że mieszkańcy wsi Sindys oraz Żydzi z miasta Tyru, którzy zawarli nielegalne małżeństwa, podlegają naszej cesarskiej ustawie i nie oddali, zgodnie z jej postanowieniami, czwartej części swych dóbr. Niektórzy z nich wkroczyli już w trzeci okres życia i są ojcami dzieci, i z tego powodu zwrócili się ze łzami z błaganiem, aby nie zmuszano [ich] do opuszczenia żon, lecz by dalej je mieli, a także aby urodzone z nich dzieci albo te które się [dopiero] urodzą, pozostały ich spadkobiercami, i aby nie obawiali się z tego powodu żadnej kary.

1. Postanawiamy zatem, że za takie ustępstwo [z naszej strony], zapłacą 10 libr złota z powodu wymienionych wyżej przyczyn oraz że ta większa kara została wyznaczona tylko dla nich, i że mają oni zarówno żony, jak i mogą traktować jako prawowite dzieci oraz [swych] następców tych, którzy

storico-letterarie, ecclesiastiche e giuridiche, Milano 1988, t. 2, s. 812–813; E. Franciosi, *op. cit.*, s. 740–742; S. Puliatti, *Ricerche...*, cz. 2; s. 33–36; *idem*, *Incesti crimina...*, s. 214–217; D. Massini, *op. cit.*, s. 60–63.

¹² Tekst grecki za: *Corpus Iuris civilis*, t. 3. *Novellae*, Berlin 1894, s. 700–701.

¹³ W niektórych nowelach justyniańskich spotykamy niekiedy bezpośrednie odwołania do Chrystusa (zob. np. nowela 85).

urodzili się lub urodzą się z tych związków. Nie uznajemy tego za przykład ustanowiony przez nas dla innych [osób], lecz aby pozostali wiedzieli, że jeśli [ktokolwiek] zwróci się z taką prośbą — poza tym że niczego nie osiągnie — straci majątek i, zaznawszy kar cielesnych, będzie przebywał na wiecznym wygnaniu. Nikt nie będzie nękał tych, których uznaliśmy za godnych naszej wyjątkowej wspaniałości, ich żon albo dzieci, które istnieją albo pojawiają się, albo [odbierał im] majątku, ani na skutek twojej decyzji, ani w jakikolwiek inny sposób.

Zakończenie

Niech wasza dostojałość stara się usilnie wprowadzić w życie to, co przedłożyliśmy i co ogłaszamy w tej cesarskiej sankcji pragmatycznej, będącej przejawem naszej wyjątkowej wspaniałości¹⁴.

Komentarz

Odpowiedzialności z tytułu kazirodztwa można było uniknąć w Rzymie wskutek uzyskania dyspensy (*licentia*), czyli aktu zwalniającego daną osobę od powinności przestrzegania norm prawa powszechnie obowiązującego¹⁵. W okresie cesarstwa *licentia* mogła być udzielona przez cesarza. Władca mógł uchylić powszechnie obowiązującą normę prawną choćby w drodze reskryptu¹⁶. O ta-

¹⁴ Przekład autora.

¹⁵ Zob. J. Misztal-Konecka, *Incestum...*, s. 92.

¹⁶ P. Grimal, *Marek Aureliusz*, przeł. A. Łukaszewicz, Warszawa 1997, s. 233, pisze, że taki reskrypt wydał Antoninus Pius, aby jego córka Faustyna Młodsza mogła poślubić adoptowanego przez cesarza na syna Marka Aureliusza. Pogląd ten powtarzają niektórzy romanści (zob. J. Misztal-Konecka, *Incestum...*, s. 92). Autorzy *Historia Augusta*, pisząc o tym ślubie, nie wspominają jednak o żadnym reskrypcie (zob. *Antoninus Pius* 10,2; *Marcus Aurelius* 6,2–6). Bardziej prawdopodobne jest, że Antoninus Pius w celu realizacji swego planu zdecydował się na inny krok. Jeśli pokrewieństwo drugiego stopnia w linii bocznej powstawało na skutek przysposobienia, to zawarcie małżeństwa było, zgodnie z prawem rzymskim, niemożliwe nawet po śmierci zwierzchnika familijnego i wygaśnięciu *patria potestas* (zob. A. Guarino, *Studi sul'incestum*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte (Romanistische Abteilung)” 63, 1943, s. 222). Przeszkoda małżeńska, której źródłem było przysposobienie, ustawała jednak na skutek *capitis deminutio*. W *Coll.* 6,3,2 czytamy: „Adoptiva cognatio impedit nuptias inter parentes ac liberos omnimodo, inter fratres eatenus, quatenus capitis minutio non intervenit” — „Pokrewieństwo wynikające z adopcji bezwzględnie zabrania zawierania małżeństwa między krewnymi wstępnymi i zstępnymi; ale w przypadku braci [i siostr tylko] dopóty, dopóki ich sytuacja prawna nie uległa zmianie”. Podobnie w *Digestach* (D. 23,2,17 pr.): „Gaius libro 11 ad edictum provinciale; pr. Per adoptionem quaesita fraternitas eousque impedit nuptias, donec manet adoptio: ideoque eam, quam pater meus adoptavit et emancipavit, potero uxorem ducere. Aequae et si me emancipato illam in potestate retinuerit, poterimus iungi matrimonio. 1. Itaque volenti generum adoptare suadet, ut filiam emanciparet [emancipet]: similiter suadet ei, qui nurum velit adoptare, ut emancipet filium” — „GAIUS w księdze jedenastej *Komentarza do edyktu prowincjonalnego*: Powstały wskutek przysposobienia stosunek braterstwa tak długo stanowi przeszkodę małżeństwa, jak długo trwa przysposobienie. Tak więc będę mógł poślubić kobietę, którą mój ojciec adoptował, a następnie uwolnił spod swej władzy. Podobnie, jeżeli uwolniony spod władzy będę ja, a ona pozostanie pod jego władzą, będziemy mogli zawrzeć związek małżeński. 1. Dlatego jest wskazane, by ten, kto

kiej konstytucji, wydanej przez Marka Aureliusza i Lucjusza Werusa między 161 a 180 rokiem¹⁷, wspomina Marcjanus (D. 23,2,57a):

Marcjanus notum ad Papiniani libro secundo de adulterio: Divus Marcus et Lucius imperatores Flaviae Tertullae per mensorem libertum ita rescripserunt: „Movemur et temporis diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio avunculi tui fuisti, et quod ab avia tua collocata es, et numero liberorum vestrorum: idcircoque cum haec omnia in unum concurrunt, confirmamus statum liberorum vestrorum in eo matrimonio quaesitorum, quod ante annos quadraginta contractum est, perinde atque si legitime concepti fuissent”.

[Marcjanusa] uwaga w księdze drugiej monografii [Papinianusa] *O cudzołóstwie*: Boscy cesarze Marek «Aureliusz» i Lucjusz «Werus» tak orzekli w reskrypcie skierowanym do Flavii Tertullii za pośrednictwem wyzwolénca-mierniczego: „Jesteśmy poruszeni tym, że tak długo, nie będąc świadoma prawa, trwałaś w małżeństwie ze swoim wujem ze strony matki i że mieliście tak liczne potomstwo, oraz tym, że to twoja babka tak cię wydała za mąż. Dlatego, wobec współistnienia wszystkich tych okoliczności, potwierdzamy «prawowity» status waszych dzieci, będących owocem tego zawartego czterdzieści lat temu małżeństwa, tak jak gdyby poczęto je w małżeństwie uznanym przez prawo.

Divi fratres zdecydowali zatem, że ze względu na długi okres trwania małżeństwa i zrodzone w nim liczne dzieci związek Flavii Tertullii z jej wujem nie będzie traktowany jako kazirodczy.

Jednym z dowodów na udzielanie przez władców takiej dyspensy jeszcze w drugiej połowie IV wieku jest 58 list św. Ambrożego do Paternusa¹⁸. W tym napisanym prawdopodobnie w 393 roku liście biskup Mediolanu odwołuje się do Paternusa od małżeństwa, jakim ten ostatni zamierzał połączyć swego syna i wnuczkę¹⁹. O cesarskiej dyspensie św. Ambrożego wspomina w jednym ze swych argumentów przeciw temu małżeństwu:

8. Sed si divina et praetereunt, saltem imperatorum praecepta, a quibus amplissimum accepisti honorem, haudquaquam praeterire te debuerunt. Nam Theodosius imperator etiam patruales fratres et consobrinos vetuit inter se conjugii convenire nomine, et severissimam poenam statuit, si quis temera-

zechce przysposobić zięcia, uwolnił spod swej władzy córkę, zaś ten, kto chce przysposobić swoją synową, uwolnił spod swej władzy syna” (przekłady *Digestów* za: *Digesta justyniańskie. Tekst i przekład*, t. 4, red. T. Palmirski, przeł. H. Hilman *et al.*, Kraków 2014). Wydaje się zatem, że Antoninus Pius, chcąc doprowadzić do małżeństwa między córką a adoptowanym synem, uwolnił jedno z nich spod *patria potestas* (por. A.R. Birley, *Marcus Aurelius. A Biography*, New York 2000, s. 90–91). Rzecz bardziej prawdopodobną wydaje się w tym przypadku zwolnienie spod *patria potestas* córki, gdyż adopcja Marka Aureliusza była sposobem zapewnienia mu władzy.

¹⁷ Por. S. Puliatti, *Incesti crimina...*, s. 137.

¹⁸ Aemilius Florus Paternus był prokonsulem Afryki z 393 roku oraz *comes sacrarum largitionum* między 396 a 398 rokiem.

¹⁹ Szerzej na temat tego listu zob. M. Zelzer, „... ut velis filio neptem copulare ex filia. Zum *Brief des Ambrosius an Paternus* (ep. 58)”, [w:] *Il matrimonio dei cristiani: esegesi biblica e diritto romano. XXXVII Incontro di studiosi dell'antichità cristiana Roma, 8–10 maggio 2008*, Roma 2009, s. 421–428. Zob. też A. Cusmà Piccione, *Vincoli parentali e divieti matrimoniali: le innovazioni della legislazione del IVsec. d.C. alla luce del pensiero cristiano*, „Annali del Seminario Giuridico” (AUPA), 55, 2012, s. 225–227.

re ausus esset fratrum pia pignora [...]. 9. Sed dicis alicui relaxatum. Verum hoc legi non praejudicat; quod enim in commune statuitur, ei tantum proficit, cui relaxatum videtur, longe diversa invidia.

8. Lecz jeśli nie są ci znane Boskie nakazy, żadną miarą nie powinny ująć twojej uwagi przy najmniej rozporządzenia cesarza, od których otrzymałeś tak wysokie stanowisko. Albowiem cesarz Teodozjusz także zabronił zawierania małżeństwa między kuzynami i ustanowił bardzo surową karę, gdyby ktoś odważył się zhańbić małoletnie potomstwa swego rodzeństwa [...]. 9. Lecz twierdzisz, że dla niektórych zawieszono to prawo: to jednak nie przesądza o jego zniesieniu. To bowiem, co się ustanawia dla wszystkich, na tyle przynosi pożytek temu, dla kogo zdaje się być zawieszona, na ile zostanie odwrócona zazdrość²⁰.

Wspomniana w rozdziale ósmym listu konstytucja cesarza Teodozjusza, wydana prawdopodobnie między 387 a 392 rokiem²¹, nie zachowała się. Odniesienia do niej znajdują się w konstytucjach Arkadiusza i Honoriusza²².

W konstytucjach pochodzących ze schyłku V wieku znajdujemy jednak zapowiedzi, że cesarze nie będą udzielać w przyszłości takich indywidualnych zezwoleń. Przykładem jest ustawa cesarza Zenona, w której zabronił on małżeństw z bratanicą i siostrzenicą. Zakaz udzielenia indywidualnych zezwoleń na małżeństwa między krewnymi, których łączyło zbyt bliskie pokrewieństwo, obowiązywał również w prawie Justyniańskim, ponieważ konstytucję tę umieszczono w Kodeksie Justyniańskim.

C. 5,8,2: Nefandissimum scelus fratris sororisve filiae nuptiarum, quod sacratissimis constitutionibus sub gravissimae poenae interminatione damnatum est, iterato praesentis divinae sanctionis tenore modis omnibus prohibemus.

1. Precandi quoque in posterum super tali coniugio, immo potius contagio, cunctis licentiam denegamus, ut unusquisque cognoscat impetrationem quoque rei, cuius est denegata petitio, nec si per subreptionem post hunc diem obtinuerit, sibimet profuturam.

Zakazujemy ponownie wszelkimi sposobami, zgodnie z brzmieniem niniejszego cesarskiego rozporządzenia, najbardziej niegodziwego występku małżeństwa z córką brata albo siostry, który jest zabroniony w konstytucjach cesarskich pod groźbą najsurowszej kary.

1. Odmawiamy także wszystkim na przyszłość uprawnienia do ubiegania się o zgodę na tego rodzaju małżeństwo, a raczej zarzę, aby każdy wiedział, że także jemu nie przyniesie pożytku zezwolenie, o które zakazano się ubiegać, nawet jeśli uzyskał je wskutek oszustw²³.

139 nowela Justyniana nie jest przykładem cesarskiej dyspensy o charakterze indywidualnym, lecz aktem generalnej łaski, dotyczącym wąskiej grupy obywateli zamieszkujących *kóme* (łac. *pagus*) Sindys oraz Żydów z Tyru. Mieszkańcy Sindys byli zapewne niewielką wspólnotą, którą trudno nam dzisiaj dokładnie zidentyfikować. Można jedynie domniemywać, że istniała ona na wybrzeżu fenic-

²⁰ Św. Ambroży z Mediolanu, *Listy* (36–69), t. 2, przeł. P. Nowak, oprac. J. Naumowicz, Kraków 2003.

²¹ Tak S. Puliatti, *Incesti crimina...*, s. 176.

²² Zob. C. Th.3,12,3; 3,10,1.

²³ Przekład autora.

kim, niedaleko Tyru, którego żydowscy mieszkańcy wymienieni są również jako adresaci tego prawa²⁴. Użyte w noweli sformułowanie „mieszkańcy wsi Sindys oraz Żydzi z miasta Tyru” sugeruje, że nie byli oni Żydami. Z pochodzenia byli prawdopodobnie Fenicjanami.

Nowela 139 adresowana jest do Florusa²⁵, którego cesarz tytułuje *κόμης τῶν θεῶν περιβάτων* (*kómes ton theíon pribátōn*)²⁶. Było to greckie określenie zarządcy prywatnego majątku cesarskiego, nazywanego w łacinie *comes sacrarum rerum privatarum*²⁷.

Ta zwięzła nowela składa się ze wstępu, zasadniczej części, będącej aktem cesarskiej łaski, oraz zakończenia.

²⁴ Por. S. Puliatti, *Ricerche...*, s. 33, przyp. 72; *idem*, *Incesti crimina...*, s. 214, przyp. 35.

²⁵ Florus jest prawdopodobnie postacią tożsamą z dziadkiem słynnego poety Pawła Silencjariusza (w *Antologii palatyńskiej* zachowało się 78 jego epigramów). Agatiasz Scholastyk podaje (5,9,7), że rodzina poety była znakomita i bogata (zob. A. Cameron, A. Cameron, *The Cycle of Agathias*, „Journal of Hellenic Studies” 86, 1966, s. 17–19). W noweli 27 z 531 roku Florus określony jest także jako *curator dominicae domus*. Do Florusa adresowane są także nowele: 16 (przed 534 rokiem), 12 (535 rok) oraz 22 (536 rok). W noweli 22 określa się go również mianem honorowego konsula. Jan Malalas (Jan z Antiochii) podaje (*Chronographia*, frg. 47), że pod koniec 541 roku Florus został wysłany jako jeden z czterech wschodniorzymskich notabli (być może byli oni *iudices pedanei*) do miasta Kyzikos, aby, w związku z dochodzeniem prowadzonym w sprawie zabójstwa biskupa Kyzikos Euzebiusza, przesłuchać Jana z Kapadocji (o sprawie tej oraz jej zakończeniu pisze Prokopiusz z Cezarei, *Wojna z Persami* 1,25,37–44). Zob. J.R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 3 B, A.D. 527–641, Cambridge 1992, s. 490. Urząd utracił prawdopodobnie w tym samym roku (R. Delmaire, *Les responsables des finances impériales au Bas-Empire romain (IVe–VIe s.)*. *Études prosopographiques*, Collection Latomus 203, Bruxelles 1989, s. 261–261.

²⁶ Zob. R. Delmaire, *Largesses sacrées et res privata. L'aerarium impérial et son administration du IVe au VIe siècle* (Publications de l'École française de Rome 121), Roma 1989, s. 21.

²⁷ Urzędnik ten należał do tak zwanych *illustres*, a więc najwyższych urzędników mianowanych przez samego cesarza. Administrował on prywatnym majątkiem władcy. Jego zadaniem było pobieranie czynszów, obsługa sprzedaży ruchomości i nieruchomości, ochrona majątku cesarskiego przed uzurpacją, przejmowanie nieruchomości, które cesarz uzyskiwał w wyniku darowizn, zapisów, konfiskaty lub przypadku mienia. Urząd ten powołano około 318 roku, mniej więcej w tym samym czasie co urząd *comes sacrarum largitionum*. *Comes rerum privatarum*, jako *vir illustris*, był automatycznie członkiem senatu Rzymu lub Konstantynopola. Nazwa tego urzędu (dosłownie „towarzysz”) oznacza, że był on członkiem otoczenia cesarza (*comitatus*). Oba te urzędy były najwyższymi godnościami w cesarskiej biurokracji w okresie od czwartego do szóstego wieku. W cesarstwie zachodniorzymskim cesarz Glyceriusz (473–74) powołał w celu bezpośredniego zarządzania dobrami cesarskimi nowego urzędnika, *comes patrimonii*, pozostawiając w rękach *comes rerum privatarum* jedynie nadzór nad majątkiem wydzierżawionym i funkcje sądowe związane z utratą cesarskiego majątku oraz darowiznami. We wschodnim imperium pod koniec V wieku reformę tę skopiował cesarz Anastazjusz. *Comes rerum privatarum* utracił stopniowo kompetencje fiskalne, uzyskując jeszcze szersze kompetencje sądowe, dotyczące między innymi grabieży grobowców i małżeństw. Biuro to zniknęło całkowicie przed końcem siódmego stulecia. Szerzej na temat *comes rerum privatarum* i jego kompetencji zob. R. Delmaire, *Largesses...*, s. 21–23 i 75–80; A. Demandt, *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284–565 n. Chr.*, München 2008, s. 285–287.

Komes poinformował władcę, że mieszkańcy wsi Sindys oraz Żydzi zamieszkujący Tyr, którzy zawarli nielegalne małżeństwa (*gámoi athemitoi*) i których część osiągnęła już trzeci okres życia²⁸, nie chcą przekazać zgodnie z cesarskim prawem czwartej części swego majątku tytułem kary za popełnione kazirodztwo. Użyte we wstępie określenie *gámoi athemitoi* było pochodzącym z tego okresu greckim określeniem wszystkich zakazanych małżeństw konsangwiniicznych²⁹.

Wzmiankowana kara konfiskaty czwartej części majątku ustanowiona została w 12 noweli Justyniana. Zgodnie z tą ustawą małżonków, którzy w czasie ogłoszenia tego aktu prawnego trwali w kazirodczych związkach, zobowiązano do porzucenia partnera w ciągu dwóch lat³⁰. Jeśli mężczyzna opuścił swoją partnerkę, spotykała go kara konfiskaty jednej czwartej uprzednio wydzielonego majątku³¹, nie dotyczyło to jednak posagu.

Florus powiadomił władcę, że petenci błagali go ze łzami w oczach, aby zezwolono im trwać w zawartych wcześniej kazirodczych związkach, a zrodzone w nich dzieci uznano za *liberi legitimi*, i by nie stosowano wobec nich sankcji wynikających z prawa, czyli noweli 12. Z noweli 139 nie wynika, na czym konkretnie miało polegać złamanie przez występujących z petycją reguł dotyczących kazirodzc-

²⁸ W prawie justyniańskim pierwszy okres życia kończył się wraz z osiągnięciem dojrzałości, czyli 14 roku życia w wypadku chłopców. Drugi trwał do osiągnięcia 25 roku życia. Po osiągnięciu tego wieku rozpoczynał się okres trzeci. Zob. C. 1,4,30; 6,26,10; Nov. 72, *praef.*

²⁹ Por. A. Giardina, *The Family in the Late Roman World*, [w:] *The Cambridge Ancient History*, t. 14. *Late Antiquity: Empire and Successors, AD 425–600*, red. A. Cameron, B. Ward-Perkins, M. Whitby, Cambridge 2001, s. 412, przyp. 73.

³⁰ Gdyby nie doszło w ciągu dwóch lat do rozwiązania kazirodczego związku małżeńskiego, to jeśli małżonkowie mieli jedynie dzieci będące owocem kazirodztwa, ojciec miał być ukarany konfiskatą majątku, matka zaś pozbawiona posagu. Oboje małżonkowie mieli być także dotknięci dodatkowymi karami przewidzianymi w rozdziale pierwszym ustawy, w którym określono kary dla bezdzietnych. Miała ich spotkać konfiskata majątku na rzecz skarbu państwa, także dóbr posagowych. Kary dodatkowe zróżnicowane były w zależności od tego, czy kazirodcami okazali się *honestiores*, czy *humiliores*. Pierwszym groziła utrata urzędu i wygnanie, drugim zaś bliżej nieokreślona kara cielesna. Justynian wyraźnie stwierdził, że kobieta, która dopuściła się kazirodztwa świadomie, powinna ponieść tę samą karę co mężczyzna. W takim przypadku dzieciom nie pozostawała żadna część majątku osoby winnej kazirodztwa ani matczyne go posagu.

³¹ Los pozostałej części majątku zależał od statusu prawnego dzieci. Jeśli winny *incestum* miał jedynie *liberi incestuosi*, dziedziczyły one pozostałe trzy czwarte majątku. Jeśli jednak miał dzieci zarówno z poprzednich legalnych małżeństw, jak i związków kazirodczych, trzy czwarte majątku przypaść miała dzieciom prawowitym (czyli dziewięć szesnastych całego majątku), jedna czwarta zaś (czyli trzy szesnaste całego majątku) dzieciom zrodzonym ze związku kazirodczego. W obu grupach majątek dzielono pomiędzy dzieci *per capita*. Zstępni dziedziczyli również wówczas, jeśli nie zostali uwzględnieni przez ojca w testamentie. Dzieci nie mogły jednak przejąć majątku ojca, jeśli dopuściły się jakiegokolwiek zachowania, które uczyniło je osobami niegodnymi dziedziczenia (por. E. Franciosi, *op. cit.*, s. 738; J. Misztal-Konecka, *Incestum...*, s. 201–202; S. Puliatti, *Incesti crimina...*, s. 209). Jeśli jednak małżonkowie mieliby dzieci z legalnego małżeństwa, sankcjami były utrata *patria potestas*, konfiskata czwartej części majątku na rzecz skarbu państwa oraz utrata posagu. Reszta majątku, czyli dziesięć szesnastych całego majątku, przypaść miała dzieciom, które zobowiązano także do ponoszenia kosztów utrzymania ojca.

twa. Wiemy, że prawo żydowskie w przeciwieństwie do prawa rzymskiego zezwalało na poligamię³², małżeństwa z siostrzenicą oraz z żoną zmarłego brata, jeśli ten nie pozostawił zrodzonego w tym związku syna³³. W tym ostatnim przypadku obowiązywało bowiem prawo lewiratu³⁴. W prowincjach fenickich natomiast dość powszechne były już wcześniej małżeństwa z siostrzenicą lub bratanicą. W 342 roku Konstancjusz II i Konstans wydali zatem konstytucję, w której zakazali zawierania tego rodzaju małżeństw, znosząc tym samym *SC Claudianum*³⁵. Związki tego

³² Zob. W. Plautz, *Monogamie und Polygamie im Alten Testament*, „Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft” 75, 1963, s. 3–27; J. Misztal-Konecka, *Bigamia w prawie rzymskim*, Lublin 2011, s. 40–42.

³³ Zob. J. Juster, *Les Juifs dans l'Empire Romain. Leur condition juridique, économique et sociale*, Paris 1914, t. 2, s. 49–52.

³⁴ W Księdze Powtórzonego Prawa 25, 5–10 czytamy: „5 Jeśli bracia będą mieszkać wspólnie i jeden z nich umrze, a nie będzie miał syna, nie wyjdzie żona zmarłego za mąż za kogoś obcego, spoza rodziny, lecz szwagier jej zbliży się do niej, weźmie ją sobie za żonę, dopełniając obowiązku lewiratu. 6 A najstarszemu synowi, którego ona urodzi, nadadzą imię zmarłego brata, by nie zaginęło jego imię w Izraelu. 7 Jeśli nie będzie chciał ten mężczyzna wziąć swej bratowej za żonę, pójdzie bratowa do bramy miasta, do starszych i powie: »Nie mam szwagra, który by podtrzymał imię brata swego w Izraelu. Szwagier nie chce na moją korzyść dopełnić obowiązku, jaki ciąży na nim«. 8 Starsi tego miasta zawezwą go i przemówią do niego. Jeśli będzie obstawał przy swoim i powie: »Nie chcę jej poślubić«, 9 pójdzie do niego bratowa na oczach starszych, zdejmie mu sandał z nogi, plunie mu w twarz i powie: »Tak się postępuje z człowiekiem, który nie chce odbudować domu swego brata«. 10 I będzie nazwane imię jego w Izraelu: »Dom tego, któremu zzuto sandał!«” (przeł. ks. W. Borowski, [w:] *Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Poznań 2014). Szerzej na temat lewiratu zob. G. de Bonfils, *Gli schiavi degli ebrei nella legislazione del IV secolo. Storia di un divieto*, Bari 1992, s. 148–154; W. Homolka, *Das Jüdische Eherecht*, Berlin 2009, s. 43–46. Zakaz lewiratu dla Żydów w cesarstwie wynikał choćby z konstytucji Konstancjusza II i Konstansa wydanej 30 kwietnia 355 roku (C.Th. 3,12,2: „Etsi licitum veteres crediderunt nuptiis fratris solutis ducere fratris uxorem, licitum etiam post mortem mulieris aut divortium contrahere cum eiusdem sorore coniugium, abstineant huiusmodi nuptiis universi nec aestiment posse legitimos liberos ex hoc consortio procreari: nam spurios esse convenit qui nascentur” — „Chociaż dawni uważali, że po rozwiązaniu małżeństwa brata wolno jest poślubić żonę brata i wolno także po śmierci żony albo przeprowadzeniu rozwodu związać się węzłem małżeńskim z jej siostrą, niech wszyscy powstrzymają się od tego rodzaju małżeństw ani niech nie myślą, że z takiego związku mogą urodzić się prawe dzieci: albowiem jest rzeczą przyjętą, że ci, którzy się narodzą, są dziećmi nieprawymi”) (przekład autora). Zob też G. Franciosi, *Clan gentilizio e strutture monogamiche. Contributo alla storia della famiglia romana*, t. 2, Napoli 1976, s. 82–85. W kolejnych latach zakaz ten był wielokrotnie ponawiany w konstytucjach zakazujących małżeństw między osobami spowinowacymi (zob. C.Th. 3,12,4; C. 5,5,8; 5,5,9). Lewirat stał się stopniowo coraz rzadszy wśród Żydów, jednak społeczność żydowska w Tyrze kontynuowała prawdopodobnie tę praktykę w czasach Justyniana (tak E. Franciosi, *op. cit.*, s. 741, przyp. 54). Szerzej na temat statusu prawnego Żydów w cesarstwie rzymskim zob. R.W. Mathisen, *The Citizenship and Legal Status of Jews in Roman Law during Late Antiquity (ca. 300–540 CE)*, [w:] *Jews in Early Christian Law: Byzantium and the Latin West, 6th–11th centuries*, red. J. Tolan et al., Turnhout 2014, s. 35–53.

³⁵ Uchwała senatu z 49 roku, dzięki której cesarz Klaudiusz mógł się ożenić z Agryppiną, córką swego brata Germanika (zob. C.M.C. Green, *Claudius, Kingship, and Incest*, „Latomus” 57, 1998, s. 765–791). Małżeństwo między stryjcem i bratanicą uznano odtąd za zgodne z porządkiem prawnym. Fakt, że prawo to obowiązywało tak długo, niektórzy tłumaczą „ty-Prawo 328, 2019

rodzaju traktowano znowu jako kazirodcze, a sankcją za ich utrzymywanie była *poena capitalis*³⁶, a więc zapewne kara śmierci³⁷.

Zasadniczą część noweli tworzy cesarski akt łaski wobec występujących z petycją. Cesarz zgodził się na to, by trwali oni w zawartych wcześniej kazirodczych związkach pod warunkiem zapłaty 10 libr złota³⁸. Tych, którzy zapłacą tę kwotę, nie mogła dotknąć konfiskata majątku, przewidziana jako sankcja w noweli 12. Wolno im było także pozostać przy małżonce, a ich dzieci — nawet te, które przyszły na świat już po wydaniu noweli 139 — mogły dziedziczyć po rodzicach³⁹. Cesarz wyraźnie zastrzegł jednak, że ustępstwo z jego strony ma charakter jednorazowy i nie powinno być odebrane przez innych poddanych jako zachęta do podejmowania podobnych starań. Justynian stwierdził zdecydowanie, że ewentualne petycje w tej kwestii okażą się bezskuteczne, a ich autorów osiągną wynikające z prawa sankcje (konfiskata majątku, kary cielesne oraz wieczne wygnanie). Na koniec tej części noweli jeszcze raz nakazał komesowi, aby nikt nie ważył się prześladować mieszkańców *pagus* Sindys i Żydów z Tyru, którzy spełnili wymogi przewidziane w ustawie i zaznali aktu łaski z jego strony.

W epilogu Justynian polecił Florusowi, aby ten wprowadził w życie jego postanowienia.

Ograniczenie tego prawa, stanowiącego w pewnym sensie przywilej, jedynie do wąskiej grupy Żydów z Tyru i mieszkańców *pagus* Sindys jest rzeczą niejasną. Niektórzy komentatorzy dostrzegają w tej decyzji racjonalizm władcy, świadomego faktu, że kazirodcze małżeństwa na tym terenie były tak powszechne, że działania zmierzające do ich szybkiego usunięcia były skazane na porażkę⁴⁰. Inni tłumaczą ją troską władcy o porządek publiczny. Cesarz chciał w ten sposób uniknąć konfliktu w tym bardzo wrażliwym regionie państwa⁴¹. Są też tacy uczeni, którzy uważają, że władcę przekonały głównie racje ekonomiczne, zaawansowany wiek osób występujących z petycją, długi czas trwania małżeństw oraz istnie-

---

powo prawniczym konserwatyzmem” (tak W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bériet, *op. cit.*, s. 229).

³⁶ C.Th. 3,12,1: IMPP. CONSTANTIUS ET CONSTANS AA. AD PROVINCIALES FOENICES: Si quis filiam fratris sororisve faciendam crediderit abominanter uxorem aut in eius amplexum non ut patruus aut avunculus convolaverit, capitalis sententiae poena teneatur. DAT. PRID. KAL. APR. ANTIOCHIAE CONSTANTIO III ET CONSTANTE II AA. CONSS. — „Cesarze Konstans i Konstancjusz do mieszkańców prowincji fenickich: Jeśli ktoś uznał bezecnie, że córkę brata lub siostry może uczynić swoją żoną, albo wziął ją w objęcia nie jako stryj lub wuj, niech podlega karze głównej. W trzecim roku konsulatu Augusta Konstancjusza i drugim roku konsulatu Augusta Konstansa” (przekład autora).

³⁷ Karę śmierci odrzucają jednak niektórzy uczeni. Szerzej zob. J. Misztal-Konecka, *Incestum...*, s. 175–176.

³⁸ Libra była rzymską jednostką wagi (327, 45 g). 10 libr to zatem 3,274 kg.

³⁹ Uznawano je za *legitimati per rescriptum principis* (zob. E. Franciosi, *op. cit.*, s. 740–742; G. Luchetti, *La legittimazione dei figli naturali nelle fonti tardo imperiali e giustinianee*, Milano 1990, s. 248–249, przyp. 130).

⁴⁰ Tak J. Misztal-Konecka, *Incestum...*, s. 92.

⁴¹ Tak A. M. Rabello, *op. cit.*, s. 812–813.

nie dzieci⁴². Dla społeczności, do których skierowano tę nowelę, endogamia stanowiła bowiem swoistą obronę substancji majątkowej, a tym samym dobrobytu wielopokoleniowej rodziny, która dzięki zawarciu małżeństw między krewnymi konsanguinicznymi unikała rozproszenia dóbr⁴³.

Bibliografia

- Ambroży z Mediolanu, *św.*, *Listy (36–69)*, t. 2, przeł. P. Nowak, oprac. J. Naumowicz, Kraków 2003.
- Astolfi R., *Studi sul matrimonio nel diritto Romano postclassico e giustiniano*, Milano 2012.
- Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Poznań 2014.
- Bienier F.A., *Geschichte der Novellen Justinians*, Berlin 1824.
- Birley A.R., *Marcus Aurelius. A Biography*, New York 2000.
- Bonfils G. de, *Gli schiavi degli ebrei nella legislazione del IV secolo. Storia di un divieto*, Bari 1992.
- Boyce M., *A History of Zoroastrianism*, t. 1. *The Early Period*, Leiden-Köln 1975; t. 2. *Under the Achemeniens*, Leiden-Köln 1982.
- Cameron A., Cameron A., *The Cycle of Agathias*, „Journal of Hellenic Studies” 86, 1966.
- Corpus Iuris Civilis*, t. 3. *Novellae*, wyd. P. Schoell, G. Kroll, Berlin 1894.
- Cusmà Piccione A., *Vincoli parentali e divieti matrimoniali: le innovazioni della legislazione del IVsec. d.C. alla luce del pensiero cristiano*, „Annali del Seminario Giuridico” (AUPA) 55, Torino 2012.
- Dajczak W., Giaro T., Longchamps de Bériér F., *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2018.
- Delmaire R., *Largesses sacrées et res privata. L’aerarium impérial et son administration du IVe au VIe siècle* (Publications de l’École française de Rome 121), Roma 1989.
- Delmaire R., *Les responsables des finances impériales au Bas-Empire romain (IVe–VIe s.). Études prosopographiques*, Collection Latomus 203, Bruxelles 1989.
- Demandt A., *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284–565 n. Chr.*, München 2008.
- Digesta Iustiniani. Digesta justyniańskie. Tekst i przekład*, t. 4, red. T. Palmirski, przeł. H. Hilman et alii, Kraków 2014.
- Franciosi G., *Clan gentilizio e strutture monogamiche. Contributo alla storia della famiglia romana*, t. 2, Napoli 1976.
- Franciosi E., *Il regime delle nozze incestuose nelle Novelle giustinianee*, [w:] *Estudios en Homenaje al Profesor Juan Iglesias*, t. 2, Madrid 1988.
- Gaudemet J., *Iustum matrimonium*, „Revue internationale des droits de l’antiquité” 2, 1949.
- Giardina A., *The Family in the Late Roman World*, [w:] *The Cambridge Ancient History*, t. 14. *Late Antiquity: Empire and Successors, AD 425–600*, red. A. Cameron, B. Ward-Perkins, M. Whitby, Cambridge 2001.
- Green C.M.C., *Claudius, Kingship, and Incest*, „Latomus” 57, 1998, s. 765–791.
- Grimal P., *Marek Aureliusz*, przeł. A. Łukaszewicz, Warszawa 1997.
- Guarino A., *Studi sul incestum*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte (Romanistische Abteilung)” 63, 1943.
- Homolka W., *Das Jüdische Eherecht*, Berlin 2009.

⁴² Tak S. Puliatti, *Incesti crimina...*, s. 215.

⁴³ *Ibidem*, s. 216–217.

- Jakubiak K., *Religia Iranu*, [w:] *Religie starożytnego Bliskiego Wschodu*, red. K. Pilarczyk, J. Drabina, Kraków 2008, s. 313–356.
- Juster J., *Les Juifs dans l'Empire Romain. Leur condition juridique, économique et sociale*, t. 2, Paris 1914.
- Luchetti G., *La legittimazione dei figli naturali nelle fonti tardo imperiali e giustinianee*, Milano 1990.
- McGinn T.A.J., *Diocletian on Bigamy and Incest*, [w:] *Estudos em Homenagem a Luiz Fabiano Corrêa*, red. S. Corrêa Fattori et alii, Sao Paulo 2014, s. 367–393.
- Martindale J.R., *The Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 3 B, A.D. 527–641, Cambridge 1992.
- Masini D., *Il diritto penale nelle Novelle di Giustiniano* (2008) [Ph.D. thesis], http://paduaresearch.cab.unipd.it/749/1/tesi_dottorato_Daniela_Masini.pdf (dostęp: 15.03.2019).
- Mathisen R.W., *The Citizenship and Legal Status of Jews in Roman Law during Late Antiquity (ca. 300–540 CE)*, [w:] *Jews in Early Christian Law: Byzantium and the Latin West, 6th–11th centuries*, red. J. Tolan et al., Turnhout 2014.
- Misztal-Konecka J., *Bigamia w prawie rzymskim*, Lublin 2011.
- Misztal-Konecka J., *Incestum w prawie rzymskim*, Lublin 2007.
- Plautz W., *Monogamie und Polygynie im Alten Testament*, „Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft” 75, 1963.
- Puliatti S., *Incesti crimina. Regime Giuridico da Augusto a Giustiniano*, Milano 2001.
- Puliatti S., *Ricerche sulle novelle di Giustino II. La legislazione imperiale da Giustiniano I a Giustino II*, cz. 1. *Problemi di diritto pubblico*, Milano 1984; cz. 2. *Problemi di diritto privato e di legislazione e politica religiosa*, Milano 1991.
- Rabello A.M., *Giustiniano, Ebrei e Samaritani alla luce delle fonti storico-letterarie, ecclesiastiche e giuridiche*, t. 2, Milano 1988.
- Rominkiewicz J., *Nowele Justyniana I i Justyna II przeciw kazirodczym małżeństwom w Mezopotamii, Osroenie i Eufratezji*, Wrocław 2019.
- Stausberg M., *Die Religion Zaratustras. Geschichte-Gegenwart-Rituale*, Stuttgart 2002–2004.
- Zbiór prawa Mojżeszowego i rzymskiego*, przeł. A. Dębiński, Lublin 2001.
- Zelzer M., „... ut velis filio neptem copulare ex filia. Zum Brief des Ambrosius an Paternus (ep. 58)”, [w:] *Il matrimonio dei cristiani: esegesi biblica e diritto romano. XXXVII Incontro di studiosi dell'antichità cristiana Roma, 8–10 maggio 2008*, Roma 2009.

Justinian I's Novel 139

Summary

The article is devoted to Justinian I's Novel 139 entitled “Remission of the penalty for unlawful marriages”. The author presents the Greek text of the novel with his own translation and commentary. Issued between 535 and 536, the novel was the ruler's response to a petition submitted to Florus, the comes sacrarum rerum privatarum, by the inhabitants of the village of Sindys as well as Jews from Tyre. They asked in it to be allowed to stay with their wives and for their children to be regarded as legitimate, and to be spared the sanctions for incest provided for in Justinian's Novel 12. The emperor granted such one-off pardon provided that each of them paid ten pounds of gold.

Keywords: incest, Justinian, Novels of Justinian, Novel 139, Roman Law, village of Syndys, Jews in Tyre, remission of the penalty for unlawful marriages

Die 139. Novelle Justinians I

Zusammenfassung

Der Artikel ist der 139. Novelle Justinians I. unter dem Titel „Strafbefreiung wegen illegaler Eheschließung“ gewidmet. Der Verfasser präsentiert in ihm den griechischen Text dieser Novelle sowie seine eigene Übersetzung mit Kommentar. Diese zwischen 535 und 536 herausgegebene Novelle ist die Antwort des Herrschers auf eine Bittschrift der Bewohner des Dorfes Syndys und der Juden aus Tyros. Sie baten in ihr, dass sie an der Seite der Gattinnen bleiben durften und ihre Kinder als rechtliche zu anerkennen, sowie dass sie von den Sanktionen wegen Blutschande, vorgesehen in der 12. Novelle Justinians, nicht betroffen werden. Der Kaiser akzeptierte einen einmaligen Gnadenakt unter der Bedingung der Bezahlung von 10 Pfund Gold von jedem von ihnen.

Schlüsselworte: Inzest, die Blutschande, Justinian, die Novellen Justinians, die Novelle 139, römisches Recht, das Dorf von Syndys, der Erlass der Strafe für rechtswidrige Ehe